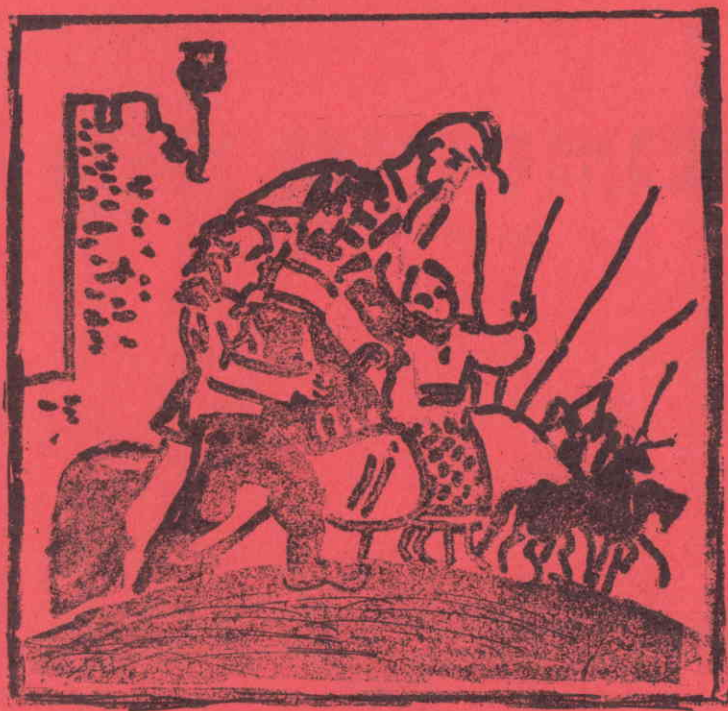

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ

ОТРОК КНЯЗЯ РОМАНА

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАННЯ

БІБЛІОТЕКА ДЛЯ МОЛОДІ „РАНОК“

Ч. 1.

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ

ОТРОК КНЯЗЯ РОМАНА

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАННЯ

"HOWERLA" – PUBLISHING • NEW YORK

1966

ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ

Перше видання цієї книжечки було появилось у Львові 1937 р. як ч. I. Бібліотеки для молоді "Ранок."

Ми перевидаємо цю чудову книжечку та хочемо віддати її нашим діточкам, щоб пізнали її прекрасний зміст.

На цьому місці ми широко дякуємо **В. П. Іванові Близнакові, учителю Української Школи Св. Юра в Нью Йорку за те, що нам дав оригінал цієї книжки та й зохотів її перевидати.**

ДМИТРУСЬ І ЙОГО БАТЬКИ

Дім княжого тивуна Домамира Жирославича стояв біля західньої стіни города Рогатина. Дім був просторий, гарний, увесь із дубового дерева, а підвални тисові, крівля побита смерковими дралицями. За домом був чималіи сад, а перед хатою квітник. Саду доглядав сам тивун, а квітника тивунича Доброгніва. Дітей ховалося в них тільки двоєчко: вже п'ятнадцятилітній син Дмитро та восьмилітня Ярослава. Четверо діток, три хлопчики й одну донечку похоронили. Їх могили стоять рядочком на кладовищі біля церкви св. Духа, що то її збудував князь Осьмомисл, в подяку за чудесне врятування княжни Евфрозини. Тож і не диво, що батько й мати стерегли Дмитруся та Славки, як ока в голові.

Дмитрусь був цікавий хлопчик. Сам із власної охоти навчився читати. Помагав йому в науці дякон Іван, що був при святодухівській церкві. Як Дмитрусь зачав учитися, було йому вісім роцків. Батько спершу навіть не знав, що син учиться читати. Довідався, аж як Дмитрусь уже десяти-

літнім хлопцем прочитав у церкві Апостола гарно та плавно. Батька це дуже втішило.

— Будуть люди з нашого Дмитруся! — говорив до Доброгніви розрадуваний.

Тепер уже Дмитрусеві п'ятнадцять років. Він уже не тільки гарно читає та пише, а й до зброї жвавий: і мечем і списом орудує так, що й із неодним старшим дружинником може міряться, а з лука то зайця в бігу поцілить і на дальшу відаль. А як їде на коні, то немов приріс до нього.

То було Р. Б. 1202. на Богоявлення Господнє. По Службі Божій люди спішили з церков додому. Саме тоді вернувся з Галича купець Богумил Данилович. Його сани спинилися на торговці. Люди, що вийшли з церков, обступили перші сани, що в них сидів Богумил, закутаний у великий ведмежий кожух. Люди цікаві були на найсвіжіші новини з Галича. Та вже перша новина зробила на них велике вражіння:

— Князь Роман готується в похід на половців — сповістив Богумил.

— На половців! — раділи рогатинці. — О, князь Роман напевно поборе їх. Відхочеться ці дичі нападати на наші християнські землі.

А Богумил говорив далше:

— Грецький цісар Олексій Ангел прислав до князя Романа послів з проханням, щоб рушив походом на половців, бо вони загрожують уже самому Царгородові. І князь Роман, щоб допомогти грецькому цареві, рішився йти в похід на половців.

Дмитрусь стояв із боку та пильно прислухався розмові, а потім побіг мерщій додому, щоб подати домашнім вістку, що її почув на торговці.

Тільки станув на порозі хати, зараз і каже:

— Тату, мамо, наш князь Роман рушає походом на половців.

— Ой, лишенько! — закликала мати. — І Юрко піде в похід!

Юрко був наймолодший брат тивунихи, княжий дружинник.

— А піде — сказав тивун Домамир. — На теж він і княжий дружинник, щоб іти на війну!

— Та так, — признала Доброгніва, — але, Боженку, такий далекий похід, аж десь у степи іад Дін. Кілько то натерпляться бідні дружинники й кілько їх не вернеться додому!

— Не вернеться багато — відповів тивун. — Та дарма, на те вони дружинники. Та й смерть на бойовищі за велику справу це слава!

Таке говорив тивун на Богоявлення, а вже з чотири дні опісля замаяли Романові стяги під стінами Рогатина. Всі рогатинці вийшли за місто, щоб приглянутися залізним полкам князя Романа Мстиславича. Князь Роман не входив тепер у город, бо спішно йому було в Володимир, щоб там злучити галицькі полки з волинськими й завчасу прибути ще в Київ. Тут прилучився теж сотський Данило Демкович з рогатинською сотнею.

Дмитрусеві дуже сподобався князь Роман його дружина.

— Ой, хотів би я піти з князем у похід — думав він.

Князь із військом рушив далше й міщани вернулися в город. Вернувся й Дмитрусь із батьком.

Та довго ще в Рогатині говорили про князя Романа, про його полки. Сумно стало в родинях, що з них відійшли вої в похід.

А малі хлопці тепер на болоні сливе щодень гралися в війну з половцями.

ПОВОРОТ ІЗ ПОХОДУ

Сливе всю зиму не було чутки ні про князя Романа, ні про його б'ї з половцями.

Аж десь у половині березня долинули в Рогатин чутки, що князь Роман вертається вже з походу й веде багато бранців та добичу велику везе.

— О, наш князь хоробрий і добрий полководець, він завжди переможець! — раділи рогатинці.

Аж одного дня заграли сурми під стінами Рогатина.

— Князь їде, князь вертається! — загомоніли люди й чимдуж спішили до міських воріт.

І справді зза горба показався перший відділ війська на конях. Між ними відразу пізнали всі високу та дужу постать князя, що їхав на сивому коні. Кругом нього їхали тисяцький Збислав з Буська, Мирослав, володимирський тисяцький, Дем'ян, белзький тисяцький і Пилип Кормилчич, княжий дворецький та інші.

Дмитрусь на першу вістку, що князь Роман є вже під городом, вибіг мерщій із хати та подався до київських воріт. Прибув там ще завчасу. Саме посадник Михалко Глібович на чолі міщан витав князя Романа хлібом-сіллю. Промову виголосив парох міської церкви о. Аввакум. Він говорив:

— Вітай нам, хоробрий і мудрий княже! Ти кинувся був на поганців, як лев, сердитий ти був на них як рись і вигубляв їх як крокодил, орлом пролітав ти їх землі, хоробрий як тур. Ти ревнуеш своєму славному, непереможному дідові Мономахові, що погубив поганих ізмалитян, половців,

прогнав Отрока в Обези за Залізні Ворота, а за Сирчаном пігнався аж до Дону й заняв усю їх землю. І тобі, княже, дав Бог таку силу, бо ти мудрістю ума ходиш шляхами заповіді Божих. Нехай Всевишній благословить твої діла й дасть тобі змогу стати самодержцем усієї Русі.

Князь Роман прийняв від тисяцького хліб-сіль і відповів коротко на привіт:

— Дякую за щирі слова привіту. Старатисяму, щоб галицько-волинська держава була сильна й могутня й щоб правда була в ній, щоб було добре й бояринові й міщанинові й холопові. Кривди нічєї не стерплю, навіть коли раба скривдить перший боярин у державі, то і його не мине кара. В опіці моїй держатиму передусім духовенство біле й чорне, бо вірою святою держава сильна.

Нарід величав князя грімкими окликами, а посадик попровадив князя на замок.

Дмитрусь глядів на князя, як у церкві на святу ікону. Сподобався йому князь Роман і поставою й виглядом і рішучістю в рухах і в мові.

Враз із іншими цікавими подався він у слід за князем під замок, що гордо знімався на горі, збудований із товстих дубових бервен.

Князь із тисяцьким в'їхав у замкові ворота, а люди ще довго стояли під замком, стояв і Дмитрусь. Усі раділи, що на золотокованому престолі Осьмомисла сидить хоробрий, рішучий та розумний унук Володимира Мономаха. Тут уже й із'явився старий гусляр Доброслав та співав »Слово про перемогу князя Володимира Мономаха над половцями під Сольницею«. Люди з запертим віддихом слухали співця, а як він скінчив, говорили:

— Такий і князь Роман Мстиславич, як його славний дід. І він для половців страшний! Кажуть, що половецькі матері страшать князем Романом своїх дітей. »Як не будете тихо — говорять дітям, — то прийде князь Роман і забере вас!«

— І Литва його боїться — завважив інший,

— Так! — сказав перший. — Такого князя нам треба! Він і лад заводить у краю й боронить державу перед ворогами.

Дмитрусеві щораз більше подобався князь Роман і він забув про хату, про обід і терпляче дожидався аж князь виїде з замку, щоб знову бачити його.

Діждався. Князь не гаявся довго в замку, не думав і в Рогатині довше задержуватися, бо й тягнуло його додому та до юбов'язку правителя.

Аж тепер завважив Дмитрусь, що й його батько був біля князя. Князь саме говорив щось до тивуна.

Дмитрусь перепхався ближче. Коли батько біля князя, то й він сміливіше наблизився, набрав відваги.

Князь завважив його.

— Гарний хлопець. З очей пізнати, що цікавий і розумний — завважав.

— Це мій син — сказав тивун Домамир.

— Ваш? — завважав князь. — Здався б мені такий хлопець. Дали б ви його на мій двір?

— О, ласкавий княже, це була б велика честь для мене! — заявив тивун.

А князь звернувся до Дмитруся:

— А ти, тивуну, маєш охоту стати моїм отроком?

— Хоч би й зараз — відповів весело Дмитрусь,

— Ну, так зараз ні, хлопче! — відповів князь Роман. — Не хочу тебе так несподівано відбирати твоїй неньці.

На другий день, раненько, коли дружина й вої припочали, рушив князь Роман Мстиславич із Рогатина шляхом на Галич.

Дмитрусь зірвався тільки стало сіроти, щоб бачити, як княжа дружина вирушить із Рогатина.

ДМИТРУСЬ У ГАЛИЧІ

У два тижні пізніше прибув у Рогатин княжий тивун Доброслав Дмитрович із грамотою до сотського города Рогатина та поступив і до тивуна Домамира Жирославича.

— Князь Роман прислав мене до вас, — казав Доброслав Дмитрович, звитавшись, — спитайтеся, чи ви дасьте вашого одинака на отрока в княжий двір?

— А вжеж, що дамо! — відповів Домамир. — Дамо, нехай під княжим доглядом учиться військового мистецтва й усього, що треба знати лицареві.

А Доброгніва додала:

— Ми вже все приготували до відїзду нашого Дмитруся. Сумно нам буде трохи без нього, та дарма, годі нам ставати поперек його щастю.

— Не самі останете, ще лишиться при вас ваша гарненька доня — сказав Доброслав, показуючи на Славку, що раз-у-раз виставляла чорняву головку за матері, зиркаючи цікаво великими карими очима на Доброслава. — Гарненька малі! Як підросте, готовий я в вас сватати її за свого Ярка.

— І вона Ярослава! — засміялася мати, — та ми кличемо її Славцею.

Пополудні виїхав Дмитрусь із Доброславом Дмитровичем у Галич. При пращанні мати не вдержала, залилася слізми.

— Не плаче — потішав Доброслав — не за горами ж Галич, близьенько, нераз можна буде побачитися.

— Це правда, — відповіла Доброгніва, — що Галич не за горами, однак князь Роман не сидить у Галичі. Він жадний військової слави, часто вирушатиме в далекі походи, а з собою певно братиме теж і Дмитруся.

— Дай це, Господи! — сказав Домамир. — Тоді нашого Дмитруся жде гарна та славна прийдешність. Виробиться або на доброго державного мужа або на хороброго лицаря, а то й вожда.

— Дай це, Господи! — сказав Доброслав.

Дмитрусеві врилося глибоко в тямку батькові й Доброславові слова. Він опісля часом згадував їх і говорив собі:

— Мушу, мушу осягнути мету, мушу стати визначною людиною, щоб принести славу нашому

родові й бути як найбільше корисним рідній державі.

Князь Роман дуже втішився, коли Мирослав привів Дмитруся в замкову гридницю.

— Дуже мені сподобався хлопчина. Цікавий і меткий і я випросив його в його батьків, щоб дали на мій двір. З нього будуть люди — говорив князь Роман до княгині Ганни.

— Справді, вже по очах пізнати, що він цікавий і розумний хлопець! — притакнула княгиня Ганна.

Дмитрусеві подобалося життя при княжому теремі. Таки інакше, як там удома, в тихому Рогатині. В перші дні так усе його тут цікавило, що здавалося, наче б він зовсім забув про рідну хату, про батька, неньку та сестричку. Був веселий, жвавий, всьому приглядався, про все допитувався: навщо це чи те, як це або те робиться. І сподобалося йому, що всі радо відповідали на його запити.

Відразу вже найшов і приятеля. Був це Ратко, син боярина Юрія Васильковича, що також був княжим отроком. Керував отроками сотський Добромір. Хоч він був дуже вимогливий і строгий, всі отроки любили його та шанували, бо бачили, що все, що він від них вимагав, було для їх добра. Дмитрусь і Ратко старалися як найточніше виповнювати його розпоряди, хоча б найтяжчі й найтрудніші. За те ж їх старий сотський і вимагав від них більше.

— Ви обидва розумні й талановиті хлопці, — говорив він їм нераз — тому я мушу від вас більше жадати, бо хочу, щоб із вас були люди,

щоб із вас мали пожиток князь і рідна наша держава.

Повний рік перебув осьтак Дмитрусь на княжому замку, аж одного дня сказав князь Роман Дмитрусеві:

— Ну, щож, юначе, думаю ти вже досить навчився з цього, що треба дружинникові, тож відтепер беру я тебе на свого прибічного отрока.

У Дмитруся, з радощів аж серце затовклося. Він упав князеві до ніг. А князь Роман каже:

— Усюди їздитимеш зо мною й у походи і скрізь.

І недовго прийшлося ждати Дмитрусеві.

Став князь Роман готуватися в похід на половців.

— Приборкав я їх, правда, тому чотири роки, коли вирушив на них на прохання грецького князя Олексія Ангела, та це за мало. Їх треба зовсім знищити, треба прочистити шлях до моря — говорив князь до тисяцького Андрея Семеновича. — Подбай, щоб дружина була добре озброєна, а дво-рецький подбає про обоз та про харчі для дружини й воїв.

І почалася в Галичі приспішена праця. Мали роботу й колодії й ковалі, ткачі готовили намети. В Галичі й поза Галичем ні про що інше не говорили тільки про новий похід на половців.

По церквах священники правили богослуження за удачу походу на невірних. Дмитрусь приглядався всьому тому цікаво. І як бачив усі ці приготування, ввесь цей запал, то й у нього росла охота взяти участь у поході, та не знати чи князь візьме його з собою. Ця думка, що князь може не взяти його в похід, може лишити його в Галичі,

тривожила його, не давала йому спокою не тільки вдень, а нераз і вночі, коли сон не клеїв очей. Хоч князь і казав, як зробив його своїм отроком, що й у поході братиме його з собою, та хто знає, чи не змінить тепер думки.

Аж тут на який тиждень перед походом покликав князь Дмитруся до себе:

— Ну, що ж, отроче, підеш зо мною в похід! Треба тобі поїхати в Рогатин, попрощатися з батьками та родиною, бо в поході всяко буває та й так, не скоро вернемося в Галич. На три дні звільняю тебе. Сьогодні п'ятниця, в вівторок рано зголошишся в мене. В середу рушаємо в похід.

Зраділи батько й пенька, зраділа сестричка Славка, коли Дмитрусь з'явився в хаті, та пенька вмить посмутніла, коли довідалася про похід і що князь бере з собою Дмитруся.

А Дмитрусь радів домом, оббігав усі кутки, з кожною деревиною в саду вітався, як би Бог зна як давно не був уже дома.

Важке було прощання по трьох днях побуту. Мати плакала, Славочка плакала, батько тільки поважно сказав:

— Сину, нехай тобі Бог помагає й не посороми слави нашого роду.

Мати завісила синові на шию маленьку іконку Богоматері, мальовану на срібній бляшці, поблагословила та сказала:

— Нехай тебе Мати Христова береже!

Зо сльозами в очах виїхав на своєму карому Дмитрусь за ворота, серце в грудях билосся так сильно.

Аж на чистому полі заспокоївся, вітер обсущив

сльози й він ударив коня острогами та стрілою помчався галицьким шляхом.

Потім кінь звільнив ходи, та Дмитрусь уже не підганяв його, дав волю думкам і надиво не про дім думав, не про батька, неньку, ані про сестричку, тільки про князя Романа, про похід, про половців.

Без пригод заїхав у Галич і прибув на час на замок.

ПОХІД НА ПОЛОВЦІВ

Раннім ранком у середу, вислухавши ранішого богослуження в замковій церкві, вирушав князь Роман із дружиною в похід.

На городове болоння, де стояли княжі полки готові в похід, вийшла княгиня Ганна з однорічним княжичем Данилком, що його держала на руках кормилиця. І сливе весь город вийшов на болоння прощати батьків і синів та братів, що рушали в похід.

Княгиня була бліда, але спокійна.

Князь поцілувався з княгиною, поцілував маленького свого сінка, взявши його від кормилиці в руки, сказав ще:

— Бувай мені здорова, Ганусю! — віддав сина кормилиці й вискочив на свого сивого. Добув меча, підняв, махнув ним угорі та крикнув:

— Рушай!

І вдарив коня острогами та станув попереду полків. Біля нього тисяцький Мирослав Глібович. Іхав біля князя теж і Дмитрусь та княжий сурмач Яромир і стяговий Желибір Борисович. На

княжому стягу з одного боку на білому полі три чорні галки в лету, знак Галича, а на другому боці голова вола, герб волинського князівства.

Як князь крикнув: «Рушай», княжий сурмач приложив сурму до уст і засурмив. За ним стали сурмити полкові сурмачі.

І рушили полки. Попереду галицький, за ним перемиський, за перемиським володимирський, а там і всі інші. Задудоніла земля під ногами піших дружинників і під кінськими копитами, закрипіли вози, навантажені зброєю, наметними полотнами та шкурами й усякими припасами.

Княгиня з маленьким княжичем подалася в терем, стали помало розходитися й родини дружинників. Тільки деякі, здебільша галицькі дівчата, йшли ще даліше побіч війська стежками. Та за городом і вони завернулися.

Князь Роман велів іти поспішним походом, щоб половці не мали часу вернутися з Греції, де враз із печенігами і іншими кочовими племенами нищили та грабили Тракію й Болгарію.

Як той верховинський вихор ударив князь Роман на половецькі вежі. Боронилися хоробрі половці завзято, та довго не могли боронитися, бо значніші їх сили були в грецьких землях. І що духу пігнали половецькі гінці до своїх ханів у Грецію:

— Вертайтесь мерщій, бо могутнії князь Роман воює землю нашу, набрав уже багато бранців і ще воює.

А того тільки треба було князеві Романові. Він жеж головню тому й пішов на половців, щоб допомогти родичеві своєї жінки цареві Греції, Олексієві та й щоб половців відстрашити від нападів на українські землі.

Але й половці, коли дістали вістку, що їх хани вертаються вже з Греції в рідні степи, набрали духа та самі стали нападати на відділи князя Романа. Найбільше ж ішло ім про те, щоб відбити бранців, а в полон попалася навіть сім'я одного з ханів. Замалі в них були покищо сили, але вони знали, що князь Роман часто в боях сам з невеличким відділом виходить наперед своїх військ, щоб розглянути ворожі становища. Молодий ханич Котян бажав ще заки його батько повернеться, вславитися тим, що самого князя Романа або в полон візьме, або його голову принесе батькові в дарі. І тому дуже добре стежив за рухами Романових військ, щоб заскочити самого князя на чатах.

І здавалося щастя сприяло йому. Пригнав го-нець до ханича:

— Князь Роман із невеличким відділом віддалився від своїх військ! Тихо немов ті коти вийшли половці під проводом молоденького ханича зо своїх становищ і підсувалися крадькома поміж високою ковилою до могили, що на ній стояв князь Роман із невеличким відділом дружинників. Між ними вирізняється лицарська постать князя Романа. Стоїть, зняв шолома й держить його в лівій руці, а долоню правої руки приклав понад очі й вірлим зором сягає далеко-далеко. І не знає, не прочуває, що небезпека так близько. Аж нараз довкола могили роздався дикий вереск. І намлюка вискочили на могилу половці, а попереду молоденький ханич Котян. Ханич уже кричить:

— Піддайся, княже Романе, нема тобі рятунку, нас більше!

Та не з тих князь Роман. Уже заложив шолома на голову, вже й гострого двосічного меча

добув. Добув меча і Дмитрусь, добули й усі. Почалася січа завзята, нерівна. А сурмач Яромир при-

ложив сурму до уст та сурмить з усієї сили на тривогу. Знає ханич, що на голос сурми налінуть княжі дружинники з табору, а тоді не князь Роман, тільки він пропащий і звертає свого меча тепер на княжого сурмача. Вже досягнув його по ш-

ломі й сурмач повалився як довгий додолу. Та в цій таки хвилині вихопив йому Дмитрусь сурму з руки й сам став сурмити на тривогу, що духу стало.

А князь Роман не вгаває, рубає мечем навкола себе. Рубають завзято й його дружинники, хоча багато вже з них, раних.

А сурма грає, грає — кличе на тривогу. Дмитрусь не відриває сурми від уст. Аж чути дудонить степ під кінськими копитами. Вже чути іржання коней. Половці стрівожені подаються назад, та вже за пізно. Сам тисяцький Мирослав Глібович пригнав із кіннотою на відсіч князеві, зачувши тривожний голос сурми княжого сурмача. Половці вже не билися, всі піддалися. Піддався й ханич Котян.

Із половців упало трьох, а з дружинників князя Романа ніюдин. Сурмача Яромира удар ханичевого меча тільки був приголомшив, бо вдарив із боку шолома та не перетяв його. Тепер він уже прийшов до себе.

Сумний, із похнюпленою головою йшов ханич Котян зо зв'язаними на хребті руками. Думав дістати славного та грізного князя Романа в свої руки, а сам попався.

Князь Роман поклав руку на рамя Дмитруся та сказав:

— Ти, отроче, вирятував мене від смерти, а може ще з гіршого, бо з неволі. Здоровий, я, не дався б узяти в полон, але важко раненого могли взяти. Дякую тобі!

І так мило було тепер на душі Дмитрусеві; Він своєю притомністю ума, що схопив сурму

й далі сурми на тривогу, вирятував із небезпеки славного князя Романа, свого володаря.

Весело верталася дружина з походу. Везла багато добичі й велику скількість бранців та бранок-половчанок.

Лунали від грімких пісень, переможних дружинників степи широкі, а потім волинські, а там і галицькі ліси.

Радісними окликами повитав князя й його дружину великий Галич.

Княгиня Ганна щаслива впала в обійми чоловіка. Та найщасливіший був Дмитрусь, бо князь Роман усім оповідав, що завдячує життя молодому отрокові Дмитрові.

ДМИТРУСЬ ПІД ЗАВИХОСТОМ

Ще не один похід відбув так Дмитрусь із князем Романом.

Через два роки був знову великий похід на половців. Тепер вирушив на половців уже не сам князь Роман, пішли разом і київський великий князь Рюрик, переяславський князь Ярослав, син великого князя Всеволода*) й інші князі.

А тоді була зима. На степах лежали великі сніги. Половцям було дуже тяжко.

І українські князі здобули велику перемогу над половцями. Взяли багато полону, **займили** їх стада та повернулися додому з великою добиччю.

Коли верталися з походу, князь Роман посту-

*) Тоді князь Рюрик правив у Києві разом із князем Всеволодом.

пив до Києва, щоб помолитися в святій Софії й у Десятинній церкві.

Князь Роман узяв із собою також і Дмитруся.

Сумно було Дмитрусеві. Київ, «мати всіх городів України» був одна велика руїна. Двічі руйнували його. І то князі Рюриковичі. В р. 1169. московський князь Андрій Боголюбський, а минулого року князь Рюрик з чернігівськими князями з роду Ольговичів навів на Київ половців і ті зруйнували його зовсім. Не тільки Подолля Києва ограбили вони, а й горішню частину города, розграбили митрополичий Софійський собор, Десятинну церкву й усі монастирі, обдерли ікони, інші заграбили разом із хрестами, церковною посудою, книгами й дорогоцінними одягами, розвішаними в церквах давніми князями на пам'ятку про них. Черців, черниць, і слабосилих повбивали, а молодих усіх повели в полон.

Парох Десятинної церкви о. Гермоген оповідав це все князеві Романові й говорив даліше:

— На просьбу князя Рюрика половці пощадили тільки чужосторонніх купців, що скрилися були в святих храмах, але за те забрали їм половину товарів. Це все сталося за наші гріхи — закінчив о. Гермоген. — По вічні віки тямитиме наш нарід цей сумний день 2. січня 6711. р.*)

— Князь Рюрик опісля каювся, — говорив даліше о. Гермоген, — що навів чужинців на рідну землю й на «Матір наших городів» та пізніше каюття не направить лиха.

*) Тоді на Україні лічили роки від сотворення світа. 6711. р. це 1203. р. по Хр.

— Направило всежтаки бодай частинно. Ось князь Рюрик покаявшись, ходив із нами на половців, колишніх своїх союзників і поміг звоювати лютого ворога нашої землі — сказав князь Роман.

Помолившись у київських церквах, вернувся князь Роман у Галич. Та тут ждав уже на нього новий похід. Сандомірський князь Лешко Білий, чи радше його мати Олена, дочка белзького князя й Романова родичка, прислала в посольстві воеводу Говорка, щоб князь Роман поміг малому Лешкові здобути краківський престіл.

— Княгиня Олена зобов'язується звернути всі кошти зв'язані з походом — говорив Говорек. — А коли б не могла заплатити коштів відразу, то дасть у застав город Люблин із землею.

Князь Роман відповів Говоркові:

— Колись мій батько найшов захист у Лешкового батька й я там виховувався, то якже ж я не поміг би його синові та ще й дотого синові моєї родички. Піду походом на Володислава та здобуду Краків Лешкові.

І так і не спочавши добре дома, рушив князь Роман у новий похід. Пішов із ним як звичайно Дмитрусь, тепер уже 18-літній юнак.

Князь Роман жартував:

— Треба мені тебе, Дмитре Домамиричу, може знову прийдеться мене рятувати, як там на степах. Зачула це княгиня Ганна та й каже:

— Ти жартуєш, а мені сумно! Не добре віщує серце моє. Навіщо тобі битися за чужу справу?

На це відповів князь Роман:

— Життя наше в Божих руках! Та й не так дуже за чужу справу йду я битися — Лешко ж мій родич, син Олени, князівни белзької. Та й, скажу тобі правду, волів би я, щоб у Кракові сидів Лешко, а не Болодислав.

І знову довелось княгині Ганні пращати свого чоловіка. Вийшла на пращання, тепер уже з двома синками: Данилкові вже кінчився четвертий рік, а молодшому Василькові другий.

Княжич Данилко пращався тепер щиро-сердечно не тільки з батьком, а й із отроком Дмитром. Прив'язався був до нього дуже, бо він учив його й мечем орудувати й із лука стріляти й на коні їздити. Княжич Данило пераз говорив Дмитрусеві: «Як я виросту й буду вже князем, то зроблю тебе тисяцьким».

І тепер обняв його за шию та говорив:

— Намовляй тата, щоб довго не барився в Польщі.

Дмитрусь усміхнувся та сказав:

— Де мені князя Романа намовити, він знає, що робить і як уже на щось рішиться, то від цього не відступає.

— Але беретимеш тата, щоб йому там що лихого не сталося — говорив маленький княжич.

— Буду — відповів твердо Дмитрусь.

З'якався краківський князь Володислав Лясконогий, коли принесли йому вістку, що князь Роман Мстиславич іде на нього, щоб відібрати в нього Краків та посадити на краківському престолі Лешка.

— Не дамо ми йому ради — говорив він до старого воеводи, Миколи Пелки — він тепер могутій князь Галича, Волині й Києва. І нашому війську не рівнятися з його дружиною. Його дружинники закалені в боях із половцями та ятв'ягами, а наші тепер навикли до мирного життя, не любимо війна. Що тут діяти?

— Княже, — відповів на це воевода Микола — твоя правда не нашому війську міряться з князем Романом. Моя рада старатися намовити князя Лешка, щоб заступався за тобою перед князем Романом. Лешко близький свояк князя Романа, то князь Роман може й послухає його та вернеться назад у Галич.

І князь Володислав вислав у Сандомір таки воеводу Миколу з проханням до Лешка, щоб старався погодити його з князем Романом. Воевода Микола, щоб заохотити Лешка, додав:

— Князь Володислав хоровитий, не довго живе, а тоді ти, ласкавий княже, знову засядеш на краківському престолі.

Легковірний Лешко звернувся зараз до князя Романа:

— Володислав просить мира, хоче переговорювати з тобою.

— Коли широ хоче мира, значить відступить тобі Краків, то я готовий на переговори.

І почалися переговори. Князь Роман стягнув своє військо до двох міст, що їх був заняв і ждав послів до переговорів. Тільки малі відділи вислали та розвідки. З одним таким відділом пішов одного дня теж і Дмитрусь. Як вернувся, сказав князеві Романові:

— Ласкавий княже, Володислав спроваджує тут щораз більше війська. Я думаю, що він веде переговори тільки на те, щоб зискати час і могли зібрати більші сили.

— Таке! — сказав князь Роман. — Стривай, підуй сам на розвіди. Як пересвідчуся навч, що воно так, то зірву перемиря й війна пічнеться наново. Не ждатиму, аж він укріпиться та спровадить більше війська. Не мудрий той вождь, що дає ворогові скріпитися.

— Вони й тепер не додержують перемир'я, нападають на наші менші відділи — завважав Дмитрусь.

— Правда — відповів князь Роман — але це може роблять польські відділи на власну руку. Виїду на розвіди й переконаюся.

І виїхав у напрямі Завихоста. Узяв з собою теж і Дмитруся, чи радше він сам упросився.

Іхали здовж ріки Висли й бачив навч, що в таборі Володислава рух, що там приготвляються до бою. Щоб краще бачити, виїхав князь на горб під лісом і відсіля приглядався. Бачив, як із табору виїздили вершники невеликими відділами, виходила такими ж відділами й піхота.

— Так, вони не думають про мир! — подумав князь Роман. — Стривайте, завтра зажадаю рішучої відповіді. А не дасть, зачну знову війну.

Сутеніло. Князь Роман дав приказ своїм дружинникам:

— Вертаємося!

Зїхали в долину. Та тут наскочив на них відділ краківського війська й випустив стріли на відділ князя Романа.

— Так, голото, то ви так додержуєте перемир'я — закликав князь Роман гнівно. Та сміливо вдарив на противника. Заграла ворожа сурма й наліока звідусюд обскочили невеличкий відділ князя Романа піші й кішні відділи, що видно були скрилися в лісі.

— Лицо — сказав князь Роман. — Треба нам пробитися до своїх і завтра рано зачати війну наново.

Та легко сказати пробитися, коли ворогів прибуває все більше й більше. Завзято бився князь Роман, завзято билися княжі дружинники, не дармував і Дмитрусів меч, що не відступав від князя ні на хвилину.

Аж параз князь Роман повалився з коня додолу. В суматосі його дружинники не завважали, що князь упав і билися далше, вже не на те, щоб пробитися, а щоб згинути по лицарськи. В завзятті подалися наперед, лишили раненого князя за собою.

Завважав те, що князь упав, тільки Дмитрус. Він зараз зіскочив із коня та прискочив до князя. Станув навколішки, нахилився до князя. Князь жив іще.

— Ввалив мене вражий син рогатиною в груди — сказав до Дмитруса. — Пропало все, Дмитрусю, треба йти перед найвищого Суддю. Прощавай, візьми собі на пам'ятку цей хрестик, це від моєї пенечки, як я вперше враз із батьком вирушав до бою. Дмитрусю, — говорив щораз слабшим голосом — присягни мені, що не відступиш моїх синочків ніколи!

— Ніколи, ніколи не відступлю! — сказав Дми-

трус, поклавши праву руку на хрестик, що його саме дістав від князя, а рясні сльози залили його слова.

— Тепер тобі останній мій приказ, вірний мій отроче, спіши в город, нехай вийдуть зараз тут, забрати моє тіло, щоб його не розшарпали собаки

та не роздзьобали ворони. Хочу лежати в рідній землі. І скажи, нехай із моїм тілом негайно вертаються додому!

Захарчав у смертних судорогах, ще прошептав:

— Прощавай, Ганю, прощавайте, діточки мої! — й віддав Богу лицарську душу.

Дмитрусь заплющив очі князеві, сів на свого коня й помчав у город.

Серед ночі зо смолоскипами виїхала з города вся дружина князя Романа. Вів її Дмитрусь.

Підняли князя Романа, поклали на віз і вернулися в город.

Раненько скоросвіт вирушили під проводом тисяцького Мирослава Глібовича, з княжим тілом на возі, застеленому килимами до другого города.

— Князь наш погиб — сказав Мирослав дружинникам, що стояли в другому городі — нема вже нам чого тут сидіти. Нехай Лешко сам ладнає з Володиславом, не наша справа, ми вертаємося додому.

І рушив сумний похід через Вислу, а там на Перемишль, Самбір до стольного Галича.

Ой, заплакала, заридала княгиня Ганна, коли побачила мертве тіло свого милого лада.

— Чуло мое серце — говорила, припадаючи до мертвого тіла князя Романа — чуло, прочувало, що лихо зустріне тебе, ладо мій милий, опікуне найкращий, чуло, що не добре скінчиться цей твій похід.

Плакав і княжич Данилко, плакав навіть маленький Василько, не вдержав сліз і Дмитрусь.

Княгиня Ганна раз-по-раз веліла Дмитрусеві оповідати собі про останні хвилини її чоловіка.

І оповідав Дмитрусь усе: як князь вирушив на розвіди, як вороги скриті в лісі наскочили з усіх

боків, як хоробро князь бився, як упав із коня вдарений у груди рогатиною, та як подарував йому хрестик і докладно переказав Дмитрусь усі останні слова князя Романа.

Княгиня Ганна обняла обох синочків і сказала:

— Нема вже в вас батьенька, синочки мої! Тепер тільки я вам остала, та не дам вам пропасти. Не опустиш і ти нас, Дмитрусю.

— Не опушу — сказав Дмитрусь — я ж присяг князеві моему!

ЗАКІНЧЕННЯ

І Дмитрусь додержав присяги. Скрізь, куди доля не кидала малих-сиріток-княжичів, скрізь був він — і в Польщі й на Угорщині й у Белзі. Коли ж княгиня Ганна мусіла розлучитися з княжичем Данилком, то він оставався при ньому, беріг княжича як власного ока в голові.

І молодий княжич цинив його не як вірного дружинника, а як щирого приятеля.

Коли ж по важких переходах осів в Галичі, зробив його начальником своєї теремної сторожі, а як прилучив Київ до своєї держави, то тисяцьким Києва йменував Дмитра Домамирча.

Саме тоді насунуло лихо на Україну. Прийшла сумна битва з татарськими ордами на половецьких степах, над річкою Калкою, а в шіснадцять літ опісля налізули татарські орди чорною хмарою на Київ. Облягли його та стали здобувати. Завзято, хоробро боронив Києва тисяцький Дми-

тро, та вождь татар Батий завзявся здобути Київ. Татар була сила силенна. Від скрипу теліг, віреву верблюдів і ржання кінських стад не можна було нічого чути. Батий пороками бив у стіни города день і ніч і звалив їх. Кияни під проводом Дмитра вийшли тут і станули живим муром та билися з татарами. В перших рядах бився й тисяцький Дмитро й був ранений. Та татари таки вдерлися на стіну й там сиділи. Через ніч збудували кияни укріплення довкруги Десятинної церкви. Раню почалася битва наново. Люди вибігли на церкву й на церковні склепіння зо своїм майном. Та від тягару завалилися церковні стіни й так татари зайняли Київ. Дмитра вивели раненого та не вбили його. Пощадив його Батий за хоробрість і взяв з собою в дальший похід на Угорщину. До походу на Угорщину награв його Дмитро, а робив це тому, щоб татари чимскоріше відійшли з українських земель і не руйнували її.

Коби татари, розбиті під Літвеною, верталися з степи, вернувся Дмитро в рідну землю. Вертя теж і князь Данило.

Їздив князь Данило по своїй державі, їздив з ним і Дмитро. Сумно було, коли оглядали покинвані городи й села, коли чули плач матерей, овниць і сиріт, що потратили своїх рідних в часі іаду татар.

— Велике лихо впало на наші землі — говорив князь Данило до Дмитра — кара Божа! Нескоро несесться рідна земля наша до попереднього добуту.

— Правда, нескоро — відповів Дмитро, — одне при Божій помочі й при пильному труді наму знову зацвіте земля наша, як перше! Знову віршиш городи, княже наш, знову придбаеш хорару дружину!

— Так, — сказав князь Данило — при твоїй іочі й таких, як ти, відбудуємо нове життя.

Заїхали й у Рогатин. Радісно грали дзвони кви св. Духа й інших церков при їх вїзді в стігорода. Вітали не тільки свого князя, а й вего сина Рогатина.

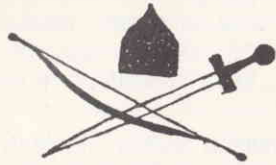
Князь Данило, одушевлений привітом вірних іян, сказав до Дмитра:

— Тисяцький Дмитре! В нагороду за заслуги даю тобі й родові твоїйому город Рогатин ігратинську землю на вічне посідання. Знаю, ніхто не буде так дбати про її добро, як ти!

І зараз велів списати грамоту про цю дароізну.

Так осів Дмитро в своєму рідному городі Сумно йому тільки, що не застав уже батька при житті. Мати жила ще. А сестра Ярослава віддалася справді за Ярослава, сина Доброслава Дмитровича й жила в Галичі.

Дмитро Домамирч дав початок славному роду Рогатинських, що пізніше завзято й із великою посвятою боронив рідної землі.

Пояснення: *город* = укріплене місто, *дружини* = постійне військо на службі князя (гвардія), *отрок* = молодший член дружини (виконував доручення на княжому дворі), *градниця* = забудовання, де мешкає княжа верства княжої дружини, *гивуч* = княжий унік, *гисяцький* = високий старшина в війську (можна сказати генерал), *герем* = княжа палата.

